

פרק שלישי: איום הגרעין האיראני

מאמצי איראן לפתח יכולת גרעין צבאי היו נושא לדאגה רבה בישראל במשך שנים רבות. הסוגיה הייתה קיימת מתחת לפני השטח ונדונה בחדרי חדרים, אולם לקראת סוף העשור הראשון של המאה ה-21, השיח על איום הגרעין האיראני נעשה פומבי. ב-2011 התגלעו מחלוקות בקרב הממסד הפוליטי-ביטחוני באשר להתמודדות עם הסוגיה.⁴⁷ המחלוקת נסבה סביב האפשרות של תקיפה צבאית ישראלית נגד מתקני הגרעין של איראן. ראש הממשלה דאז בנימין נתניהו ושר הביטחון דאז אהוד ברק הדגישו את חומרת האיום ואת חשיבות האופציה הצבאית, לעומת בכירים לשעבר בממסד הביטחוני ואחרים, שהתריעו נגד פעולה צבאית חד-צדדית מצד ישראל. בנובמבר 2011 ברק יצא נגד מה שתיאר כ"מסע ההפחדה הדמגוגי" באשר להשלכות של תקיפה ישראלית באיראן. בראיון לרשת ב' הוא אמר כי "מלחמה זה לא פיקניק, אך בשום תרחיש אין לא 50 אלף ולא 5,000 וגם לא 500 הרוגים".⁴⁸ סוגיית הגרעין האיראני נותרה בלב השיח הציבורי גם ב-2012. בשנה זו נראה היה כי איראן מתקרבת להשגת נשק גרעיני, וב-27 בספטמבר 2012 הצהיר נתניהו בנאום באו"ם על "הקו האדום" שעל ישראל להציב, מאחר שאיראן תהיה על סף פצצה גרעינית תוך חצי שנה עד תשעה חודשים. במארכ 2012, על רקע חילוקי הדעות הגלויים בין נתניהו, ברק והרמטכ"ל דאז גבי אשכנזי, התקיימו הפגנות בישראל נגד אפשרות של תקיפה באיראן.⁴⁹ לעצם הוויכוחים היה פוטנציאל להשפיע על דעת הקהל, ועקב כך נוספו למחקר שאלות בנושא. יצוין כי במשך קרוב לשלושה עשורים נשאלו במסגרת המחקר שאלות כלליות שעסקו בנשק כימי וביולוגי, וכן באיום מנשק גרעיני בידי מדינת אויב. במחקרים שהתבצעו ב-2007 וב-2009 הוחלף המינוח "מדינת אויב" ב"איראן", והחלו להישאל שאלות ישירות לגביה. כדי להעריך את השפעותיהם של התקרבות איראנית לסף יכולת גרעין ושל הוויכוח הפומבי על דעת הקהל בישראל, נוספו ב-2012 מספר שאלות ונוסחו מחדש שאלות ישנות. במחקר שהתבצע ב-2012 נמצא כי חלק גדול מהציבור (42 אחוזים) האמין שאיראן תעודד את חזבאללה וחמאס לפעול נגד ישראל, או שתנסה ללחוץ את ישראל ומדינות אחרות כדי להשיג את מטרותיה, או שניהם גם יחד. כשליש (32 אחוזים) האמינו שאיראן תאיים על ישראל בנשק גרעיני, אך תימנע

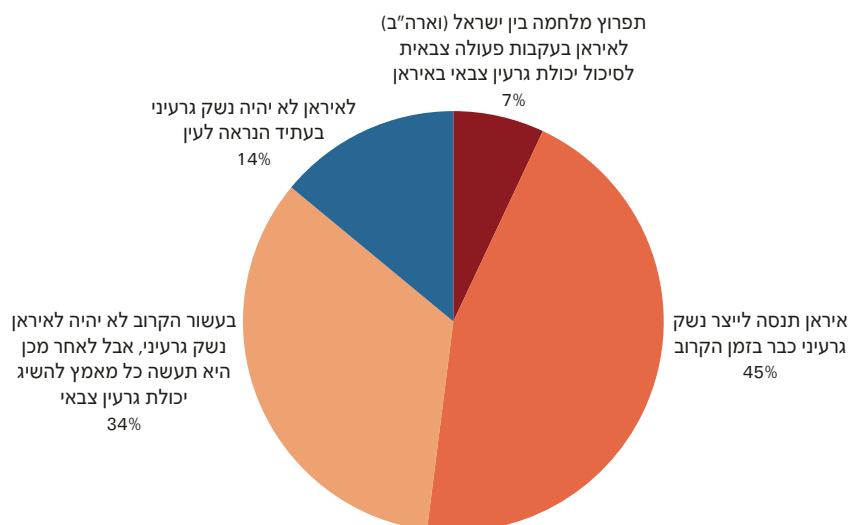
מתקיפה בפועל מחשש לתגובה ישראלית. פחות מחמישית מהציבור (18 אחוזים) האמינו שאם איראן תשיג נשק גרעיני היא תתקוף את ישראל במטרה להשמידה, ומיעוט זניח (6 אחוזים) האמינו שאיראן תפעל בזהירות ובפרגמטיות.⁵⁰

כאמור, מחקר זה התמקד בשנים 2015–2018. המחקר ב־2015 נערך מספר חודשים לאחר שנחתם הסכם הגרעין בין איראן למעצמות. בתקופה שקדמה לכך גבר העיסוק הפומבי בנושא לאור מאמצי המשא ומתן של המעצמות עם איראן, כאשר נשמעו דעות לכאן ולכאן, תומכות ומתנגדות להסכם המתגבש. לאחר שנחתם ההסכם, שכלל התחייבות איראנית לא לפתח נשק גרעיני לפחות בטווח של 10 שנים ממועד החתימה, שכך העיסוק בסוגיה. עם זאת, היא חזרה ועלתה למרכז סדר היום הציבורי והתקשורתי במהלך 2017 עם תחילת כהונתו של נשיא ארצות הברית, דונלד טראמפ. בתקופה זו הדיון נסב סביב היבטים מסוימים של ההסכם, בעקבות הודעתו של טראמפ כי לא יאשרר את ההסכם וכי הנושא יעבור לבחינה מחודשת של הקונגרס האמריקאי, שמטרתה להסדיר את תנאי ההסכם. ב־2018 שב הנושא למרכז השיח הציבורי, עם הודעת טראמפ על פרישת ארצות הברית מההסכם וחידוש הסנקציות האמריקאיות על איראן (12 במאי 2018). יתר על כן, לאיום הגרעין האיראני על ישראל נוסף בשנים האחרונות איום קונונציונלי מצד איראן, עם התבססותה בגבול הצפוני של ישראל. השנים שלאחר חתימת ההסכם ובעיקר 2015–2017 היו שנים שקטות יחסית, ורק כחמישית מהציבור ראו אז ובעקבות את סוגיית הגרעין כאיום חמור. מספר השאלות שעסקו באיום הגרעין האיראני צומצם והן הותאמו למציאות שלאחר ההסכם עם המעצמות.

השלכות הסכם הגרעין בין איראן למעצמות

השאלה הראשונה התמקדה בהשלכה של ההסכם לטווח של עשור. תרשים 34 מציג את המענה לשאלה: "מה לדעתך תהיינה ההשלכות של הסכם הגרעין בין איראן למעצמות בעשור הקרוב?"

בשנת 2017 סבר רוב גדול (79 אחוזים) בציבור שאיראן תמשיך לייצר נשק גרעיני בעתיד; 45 אחוזים סברו כי היא תעשה זאת בזמן הקרוב ו־34 אחוזים סברו כי אומנם בעשור הקרוב לא יהיה לאיראן נשק גרעיני, אבל לקראת סיום תוקפו של הסכם הגרעין איראן תעשה כל מאמץ להשיג יכולת גרעין צבאי. רק 14 אחוזים סברו כי לאיראן לא יהיה נשק גרעיני בעתיד הנראה לעין, ו־7 אחוזים מהציבור אף סברו כי תפרוץ מלחמה בין ישראל (וארצות הברית) לאיראן בעקבות פעולה צבאית לסיכול יכולת גרעין צבאי באיראן. לאור זאת נכון לבחון מהי לדעת הציבור המדיניות הנכונה לישראל בתחום הגרעין האיראני, ואם פרישת ארצות הברית מהסכם הגרעין נתפסה כהחלטה טובה או גרועה לישראל.

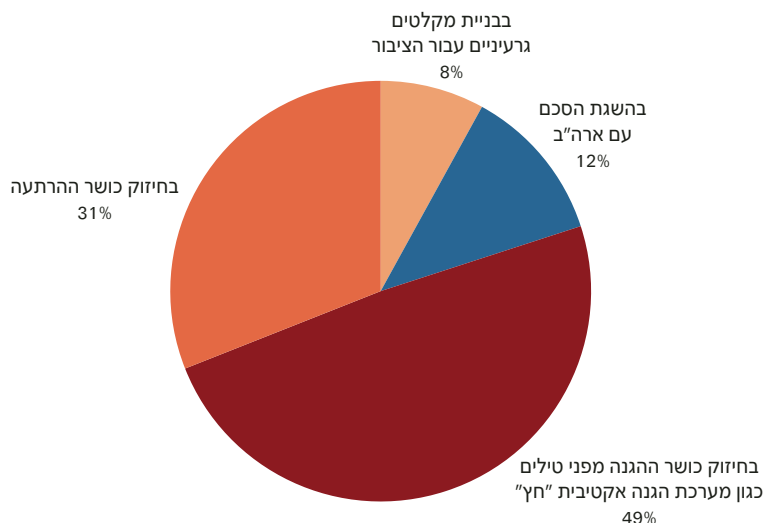

תרשים 34: ההשלכות של הסכם הגרעין בין איראן למעצמות בעשור הקרוב, 2017

מדיניות ישראל בתחום איום הגרעין האיראני

במחקרים שבוצעו עד 2012 נשאלו שאלות כלליות בדבר המדיניות הנוגעת לפיתוח נשק גרעיני במזרח התיכון בכלל, ובפרט ביחס לישראל, וכן מהי המדיניות בתחום הגרעין שכדאי לישראל לאמץ בעתיד.⁵¹ החל מ-2012, כשאיום הגרעין האיראני התייצב בפומבי על סדר היום, נוספו למחקר שאלות שניסו לבחון באיזו מידה מושפעת דעת הקהל מהבולטות הגוברת של האיום בשיח הציבורי, ומהתגברות הסיכוי שאיראן אכן תשיג יכולת גרעין צבאי. המרואיינים נשאלו מה על ישראל לעשות אם איראן תשיג נשק גרעיני. השאלה שנשאלה הייתה: "בהנחה שלישאל יש נשק גרעיני, ואיראן תגיע ליכולת גרעינית צבאית, מה תהיה לדעתך מדיניות יותר נכונה עבור ישראל?" ב-2012 סבר רוב הציבור (78 אחוזים) כי על ישראל לשמור על הנשק הגרעיני שלה, גם במחיר של נשק גרעיני בידי איראן. רק 22 אחוזים בחרו באפשרות ויתור של ישראל וגם של איראן על נשק גרעיני. ב-2015, מייד לאחר חתימת ההסכם עם איראן, היה מעניין לשאול אם ההסכם חולל שינוי בעמדות הציבור הישראלי. הממצאים העלו תמונה זהה לחלוטין לזו שעלתה טרום ההסכם, ב-2012. רוב הציבור העדיף את שימור המצב הקיים. ההסכם לא שינה מבחינה זו את התחושה הישראלית שלפיה על ישראל לסמוך רק על עצמה, והייתה העדפה ברורה לאפשרות ששתי המדינות יחזיקו בנשק גרעיני. עם זאת, מיעוט לא מבוטל ועקבי של קרוב לרבע מהציבור (22 אחוזים) היה מוכן לוותר על נשקה הגרעיני של ישראל ותמך בפירוק הדדי מנשק גרעיני של שתי המדינות. שאלה מפורטת ומעשית יותר נשאלה ב-2015: "אם לאיראן יהיה נשק

גרעיני, במה לדעתך ישראל תצטרך להשקיע את עיקר המשאבים?" תרשים 35 מציג את המענה לשאלה זו.

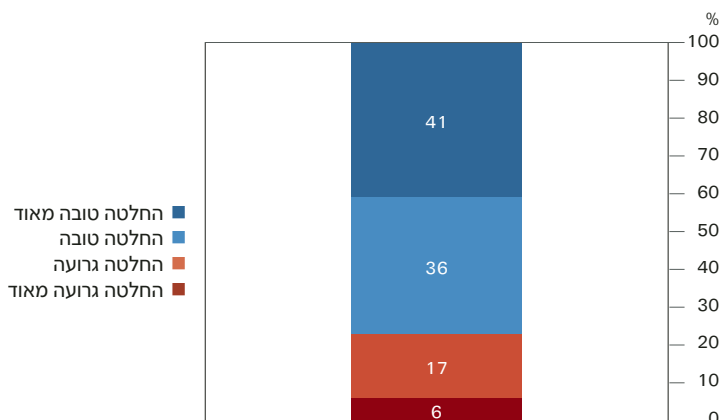

תרשים 35: אם לאיראן יהיה נשק גרעיני, במה לדעתך ישראל תצטרך להשקיע את עיקר המשאבים? 2015

מחצית מהציבור (49 אחוזים) סברו כי על ישראל להשקיע בחיזוק כושר ההגנה מפני טילים כגון מערכת ההגנה האקטיבית 'חץ', ואילו שליש סברו כי עליה להשקיע בחיזוק כושר ההרתעה. 8 אחוזים סברו כי עליה להשקיע בבניית מקלטים גרעיניים ציבוריים. רק 12 אחוזים חשבו כי על ישראל להשקיע בהשגת הסכם הגנה עם ארצות הברית. ממצאים דומים עלו גם מהמחקר שנערך ב-2009. המענה לשאלה זו, כמו גם לשאלות שהוצגו עד כה, מלמד שהציבור חש כי על ישראל לסמוך בעיקר על עצמה בסוגיה זו – בדגש על חיזוק כושר ההגנה.

כדי להשלים את התמונה, בפרט עקב פרישת ארצות הברית מהסכם הגרעין, נוספו ב-2018 שתי שאלות. עם היכנסו לתפקיד נשיא ארצות הברית הכריז הנשיא טראמפ כי הסכם הגרעין עם איראן שהשיג קודמו, הנשיא אובמה, הוא "הסכם גרוע", ישראל בראשות בנימין נתניהו טענה זאת עוד כשהסכם נחתם,⁵² וכן גורמים ביטחוניים ומומחים טענו כי אומנם בטווח הקצר ההסכם טוב, אך בטווח הארוך הוא לא יפתור את בעיית הגרעין האיראני, ויש לדון מחדש בהיבטים שונים של הסוגיה.⁵³ על רקע זה נשאלה השאלה "האם פרישת ארצות-הברית מהסכם הגרעין עם איראן הייתה החלטה טובה או גרועה לישראל?" כפי שמראה תרשים 36, רוב גדול (77 אחוזים) מקרב הציבור סבר כי מדובר בהחלטה טובה לישראל. כמעט לא נמצאו הבדלים ברמת

הדתיות של המשיבים. בבחינת השייך הפוליטי נמצא כי בכל גוני הקשת הפוליטית נמצאה תמיכה רבה בפרישת ארצות הברית מההסכם, אולם בקרב אלה שהגדירו עצמם כשמאל התמיכה הייתה נמוכה יותר (54 אחוזים) מאשר של אלה שהגדירו את עצמם כמרכז (79 אחוזים) או ימין (81 אחוזים).

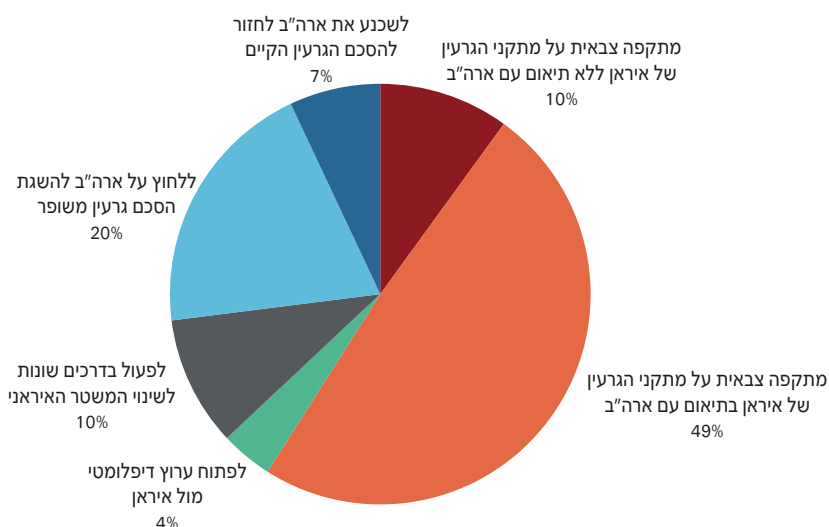
תרשים 36: האם אתה חושב שפרישת ארצות הברית מהסכם הגרעין עם איראן הייתה החלטה טובה או גרועה לישראל? 2018

השאלה השנייה הייתה מה על ישראל לעשות אם איראן תחדש את פעילותה הגרעינית (ראו תרשים 37).

הנתונים העלו כי רוב הציבור היה בעד מתקפה צבאית על מתקני הגרעין של איראן (59 אחוזים), אולם מבין אלו שהיו בעד מתקפה צבאית, הרוב תמכו במתקפה כזו אך ורק אם היא תתואם עם ארצות הברית (49 אחוזים). רק 10 אחוזים תמכו במתקפה צבאית ללא תיאום עם ארצות הברית. חמישית מהציבור (20 אחוזים) היו מעוניינים בלחץ על ארצות הברית להשיג הסכם גרעין משופר, או לשכנע את ארצות הברית לחזור להסכם הגרעין הקיים (7 אחוזים). מיעוט זניח תמך בפעולה בדרכים שונות לשינוי המשטר האיראני (9 אחוזים), או לחלופין לפתוח ערוץ דיפלומטי מול איראן (4 אחוזים) – שתי אפשרויות שכלל לא עמדו על סדר היום.

אומנם השאלה עברה שינויים במשך השנים, אך מהמענה לה אפשר ללמוד על מגמה מעניינת. ב-2009 תמכו 59 אחוזים במתקפה צבאית על מתקני הגרעין של איראן, בדומה ל-2018. ב-2012 היו 48 אחוזים בעד מתקפה כזו. יש להזכיר כי ב-2012, לא זו בלבד שמתקפה צבאית ישראלית הייתה מוחשית יותר, אלא גם ארצות הברית התנגדה בתוקף למתקפה. גורמים אלה הסבירו אולי, לפחות חלקית, את הירידה החדה בתמיכה בפעולה צבאית בין השנים 2009-2012.⁵⁴ ייתכן שגם את רמת התמיכה

הגבוהה ב־2018 ניתן להסביר בכך שהאפשרות המעשית לתקיפה לא עמדה על הפרק באותה תקופה. במילים אחרות, ככל שהאפשרות של מתקפה ישראלית על אתרי הגרעין האיראניים נעשתה מציאותית יותר, כך ירדה רמת התמיכה במתקפה כזו. ובדומה לתמיכה באקטיביות צבאית ביחס לזירה הצפונית, נמצאו הבדלים בולטים בשיוך הפוליטי: אלה שהגדירו עצמם כימין תמכו במתקפה צבאית על מתקני הגרעין של איראן יותר מאלה שהגדירו עצמם כמרכז (72 אחוזים – ימין, 49 אחוזים – מרכז) ומאלה שהגדירו עצמם כשמאל (18 אחוזים). אולם רובם התנגדו למתקפה מסוג זה ללא תיאום עם ארצות הברית.

תרשים 37: עמדות בנוגע לתגובתה של ישראל אם יתברר לה שאיראן מחדשת את פעילותה הגרעינית, 2018

המענה לשאלה זו עולה בקנה אחד עם עמדתו החיובית של רוב הציבור לגבי פרואקטיביות ויוזמה צבאית, כפי שהוצגה בפרק הקודם ביחס לזירה הצפונית. אולם בשונה מאיום הזירה הצפונית, שכיום נתפס בעיני הציבור כאיום חמור, איום הגרעין האיראני לא נתפס כאיום חמור בטווח המיידי. למרות זאת אפשר להניח כי רמת התמיכה הגבוהה בפעולה צבאית נובעת מכך שמדובר באיום אשר – בשונה מזה הגלום במלחמה קונוונציונלית או פיגועי טרור, שאיתם התמודדה המדינה בהצלחה – מעורר סיוטים של מוות והרס המוניים.⁵⁵ איום הגרעין האיראני אף מוגדר במשך שנים על ידי ראש הממשלה בנימין נתניהו ועל ידי בכירים במערכת הביטחון כאיום קיומי. הנתונים מדגישים את החשיבות הרבה שהציבור מייחס למקומה של ארצות הברית ביחס לביטחונה הלאומי של ישראל. נוסף על כך, הן לגבי איום הזירה הצפונית והן לגבי

איום הגרעין האיראני נרשמה רמת הסכמה גבוהה יחסית בין כלל חלקי האוכלוסייה. זו נובעת, לפחות בחלקה, מתמימות דעים ששררה בתקופת המחקר בקרב הממסד הפוליטי-ביטחוני ביחס לאיומים אלה, והיא משקפת את רמת האמון הגבוהה של הציבור במערכת הביטחון.